

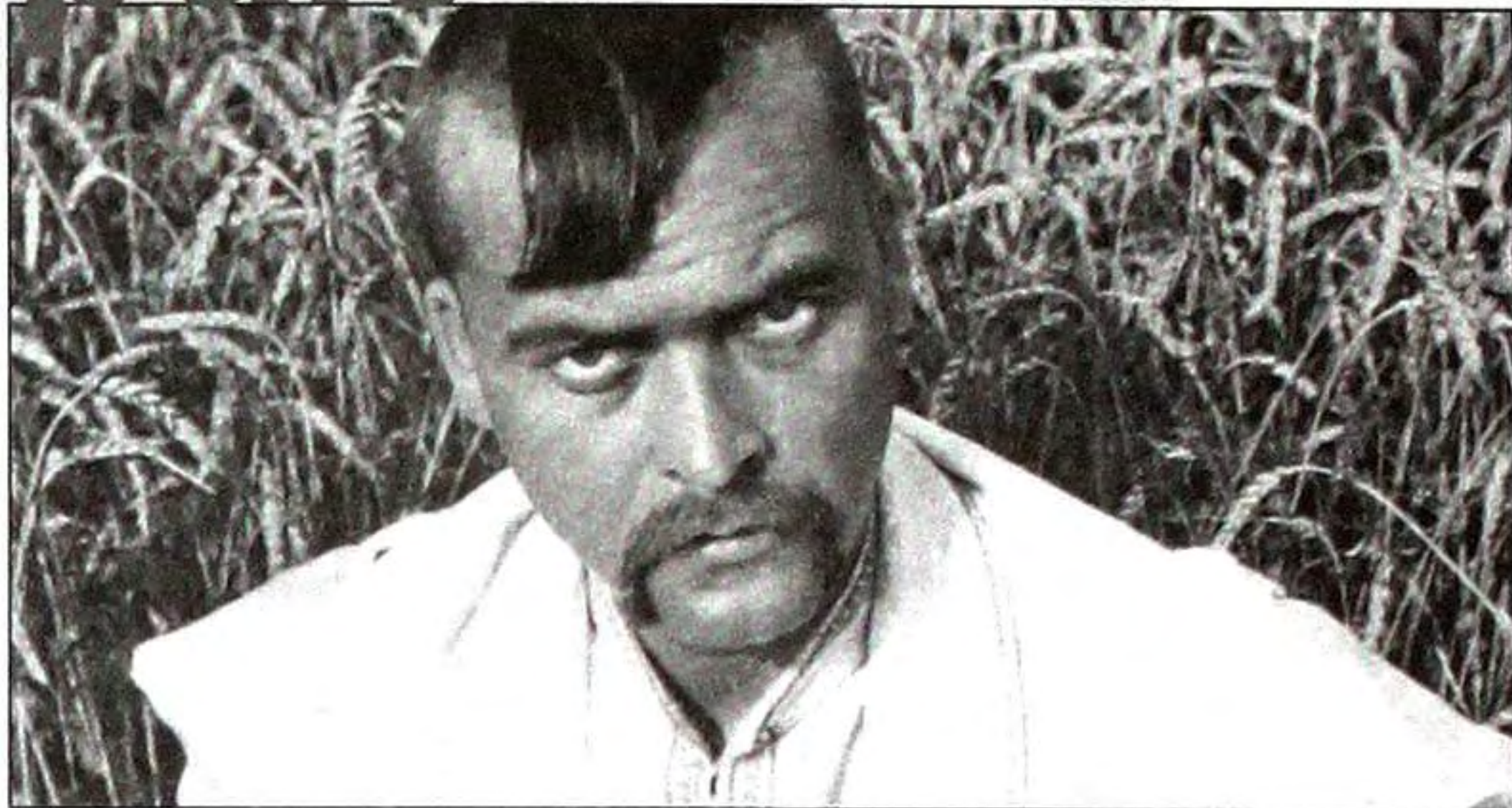
Дмитро
Кешеля

В пошуках

Останні зустрічі
з Іваном Миколайчуком

■ Іван Миколайчук
у фільмі
«Пропала грамота».
Режисер Б.Івченко.
1973.

загубленого раю

2

З Іваном Миколайчуком доля звела і подружила нас за досить незвичних обставин. У травні 1986 року в органі ЦК Компартії України газеті «Радянська Україна» була надрукована стаття «Совісність перед життям». У ній автор — не називатиму прізвища з етичних міркувань — поставила собі за мету, цитую: «...зважаючи на високі вимоги XXVII зїзду КПРС і XXVII зїзду Компартії України до літератури і літературно-художньої критики, дати оцінку творам Дмитра Кешелі». До слова, ні про які твори там мови не йшло, а весь нищівно-критичний удар, а вірніше, політичний донос, був зосереджений на ідейно-шкідливій, ледь не ідеологічно-кримінальній повісті «Прирічанські характери» з книги «А земля таки крутиться».

На Закарпатті в той час за сценарієм Василя Руснака йшли зйомки багатосерійної телеверсії відомого роману закарпатського письменника Михайла Томчання «Жменяки». У фільмі Іван Миколайчук грав роль німого брата Івана Жменяка — Павла. Якогось літнього дня подзвонили з прохідної телерадіокомпанії, що на мене чекають гості з Києва. Притьмом вискочив за двері і побачив таку картину: на довгій лавиці з глибокодумним поглядом старого філософа Фабіяна, якого Іван блискуче зіграв у зрежисованому ним фільмі «Вавилон XX», сидів і дивився в небеса Миколайчук. Побіля нього пританцьовував лівою ногою народний артист України Лесь Сердюк — засмаглий, пишновусий, з ледь розкосими чорними очима, міцної статури — чистої води нащадок древнього могутнього половецького хана. Побіля них флегматично почухував потилицю і позіхав Дмитро Миргородський, якого глядачі старшого покоління, напевно, добре затирили із багатосерійного радянського бойовика «Народження революцією». Там він талановито виконав роль священика. На іншій лавиці рядочком також сиділи на той час улюблені глядачами знаменитості нашого українського кінематографа.

Щойно я переступив прохідну, як Миколайчук, не відриваючи мудрого фабіанського погляду од небес, мовив:

— А он і сам Кешеля явився.

Всі вмить обернулися і ошелешено примовкли, витріщившись на мене.

Як згодом зізнався Лесь Сердюк, усі чекали, що в моїй особі з'явиться умудрений життєвським досвідом сивий дід, конче в українській вишиванці, поважний, з козацькими вусами, професорським шкіряним портфелем... А тут вискочив тридцятип'ятилітній патлань в джинсах, кросівках і модерній американській сорочці, обліплений мислимими і немислимими наклейками...

— Матка Боска, та то і є той Кешеля, — аж проспівав Дмитро Миргородський, зганяючи із рота позіхи.

— Так, прошу пана, то є Митро Кешеля, — презентував мене Миколайчук колегам, не одриваючись і далі од небес.

— А як ви мене впізнали? — запитав я. — Вас то я, Іване, знаю за фільмами...

— Я відчув тебе одразу... біополем, — мовив Миколайчук. — А потім твоє лице і всього тебе я побачив у творах: таким я тебе уявляв.

Наступна okazія, а вірніше загадкова пригода, трапилася увечері. Перебуваючи після гостини у вельми піднесеному настрої, ми вийшли з квартири. Було геть пізно, збиралося на грозу, а добратися на своїх двох до готелю «Ужгород» ставало вельми проблематично... І тут Миколайчук примітив одинокого діда, що самотньо чипів на лавиці біля «Запорожця».

— Дав би вам Богонько здоров'я, дідуню! — низько вклонився Миколайчук.

— Та най і тобі, дитино, не скупиться, — відповів дід.

— А ви би нас не підвезли до готелю «Ужгород»? Платимо за найвищими цінами! — запропонував Іван.

— А на чому, діточки, я вас підвезу?

— Та он таке розкішне авто... — показав на зіжмаканий «Запорожець» Миколайчук. — Хіба то не ваш?

— Та мій, — скрушно похитав головою дід. — Тільки се розкішне авто заведеться, коли моя баба Анця знову заговорить.

— А що з бабою Анцею?

— Та вже скоро місяць, най їй земля буде пухом... — затремтів голос чоловіка. — Відтоді і машина як замовкла, то й до нині...

— Діду, ви сідайте і увидите, що ваша автівка заведеться, але тоді ви нас безплатно потаксіюєте...

Чи старенький був і сам під чарчиною, чи просто у доброму гуморі, але сів у «бляшанку», крутонув ключем, і машина, тяжко зітхнувши, простогнала глибоким людським голосом. Дід, ошелешившись, знову спробував, і машина, кілька раз буркнувши, завелася. Мені й досі невтямки, як ми зуміли вміститися чоловік з десять у допотопний «Запорожець», але хвацько рвонули в готель. Пригадується, на Минайській ніби розверзлися небеса - і лив дощ. Склоочишувачі не працювали, але проблемі вирішили притьмом: один із нас виліз на дах «шикарної автівки» і, лежачи на ньому, своєю сорочкою протирав вікно.

Весело гелгонячи, ми сипонули до готелю. Ошелешений дід від плати відмовився навідріз: підбіг до Миколайчука і щось благально його запитав. Крізь безугавне шелестіння дощу мені почулося тільки одне: «Се, вуйку, душа вашої Анни...». Миколайчук ще про щось мовив дідові. І той раптом впав на капот старенької машини, обняв і відчайдушно застогнав: «Анно, як я тебе любив, як я тебе любив, моя Анно!»

...Ніч осліплювали блискавки. Падав великий дощ, всесвітній дощ... Гомінкі й рвійні потоки, бачилося, знесуть у темну безодню вулиці й будинки... А на площі старенький дід обнімає замовклу машину й тихо плаче: «Анно моя, Анно, як я тебе любив!»

І падав дощ, великий всесвітній дощ... І безутішний дід, і його стареньке німе авто помалу-помалу розчинялися у тому велетенському дощі, знімаючись в осяяне блискавицями небо.

При першій зустрічі достеменно так і не вдалося з'ясувати істинну мету візиту Миколайчука до мене. Про це довідався дещо пізніше. Виявляється, Іван пильно прочитав погром на мене в «Радянській Україні», і це його надто зацікавило: раз б'ють та ще й за політику, отже, випадок неординарний... Тим більше, після фільму «Вавилон ХХ», знятого за надзвичайно популярними творами Василя Земляка «Зелені млини» та «Лебедина зграя», Миколайчук страждав без близького його творчій натури матеріалу. Все, що написалося в той час — романи, повісті, оповідання, п'єси — славословили величну ходу народів-братів і могутню державу, над якою ніколи не заходило сонце. А у відповідь — на шпальтах газет і журналів скорописом з'являлися хвалебні рецензії, відгуки, колективні листи, в яких дарувалися поклони талановитим письменникам, висловлювалась вдячність їх твердим і геніальним кебетам.

І ось тут, серед нестихаючих овацій нашим яскравим перемогам, в органі ЦК Компартії України з'являється майже анафема маловідомому провінційному письменнику. В жилах Миколайчука, як він зізнався згодом, зануртувала кров: тут щось є таке, на що він так чекає і полює. Через знайомих

притьмом дістає мою книгу «А земля таки крутиться» й за одну ніч проковтує.

— Це той колодязь, який я шукав! — заявив він тодішньому головному редакторові кіностудії імені Довженка Вікторові Положію.

...Після довгих дебатів ми дійшли дуже розумної згоди: я продавав Миколайчукові, вірніше, не Миколайчукові, а кіностудії Довженка свої авторські права на книги, повісті, оповідання. Миколайчук же за мотивами моїх творів писав сценарії і ставив художні кінофільми. Пригадую, Лесь почав пошепки утаємничувати мене в деякі закапелки Миколайчукової творчої натури.

— Ти, головне, Митрику, не пробуй давити Іванові на мозолі. Він, як справжній грибар, свого заповітного біляка найде... Він конче найде його тоді, коли настане час саме того його єдиного гриба, — почав Сердюк. — Маю на увазі — не набридай Іванові, не перепитуй його, коли приступати до роботи, що йому до вподоби, а що — ні... Іван — незвичний мисливець: він завсігди полює сам за собою, і сам із собою... Коли він дозріє, озветься до тебе сам.

Справді, минали дні, тижні — Миколайчук мовчав. Ні, ми зустрічалися майже щодня, згадували багато про народного художника України діда Манайла. Під час роботи над всесвітньо відомим фільмом «Тіні забутих предків» Миколайчук з дідом Федором обійшли в творчих пошуках пішки майже все Закарпаття. Говорили багато про сутність мистецтва, згадували спільних львівських і київських знайомих... Проте про наш кінопроект Миколайчук ніби зовсім забув — ані слова. Я теж мовчав... Та ось одної ночі — приблизно о третій, пролунав дзвінок. Я сердито підняв трубку.

— Митрику, ти спиш? — ележно пролунав голос Миколайчука.

— Так! Сплю! — буркнув я.

— Спи, дитино, спи і далі. Ти тільки візьми трубку, я тобі щось почитаю, а ти слухай і спи...

І Миколайчук почав читати...

«...Штефан Цар забрів до нас за кілька років перед війною. Страшна засуха обпалила того літа Верховину. Під осінь люди, чудом уцілілі, жахаючись голодної зими, почали спускатися з гір. Відчаєні, обірвані, опухлі з голоду, з одвислими щелепами, ледве тримаючись на ногах, брели цілими юрбами через наше село подалі в долину за порятунком або смертю. Йшли мовчки, без сподівання на ласку долі, і здавалося, що засуха випалила душі і серця. Йшли мумії, у яких від живих людей зостався лиш голодний блиск очей. Спливала одна хвиля, а голодна повінь уже несла іншу. Несла безупинно, як торішнє листя, як обламані стовбури колись могутніх зелених дерев. І виділося, цей страшний паводок не зупиниться ніколи, він знесе, змете все живе на своєму шляху, грозючи другим всесвітнім потопом...

— Ми йдемо на заробітки, — пояснювали чоловіки.

— Он туди, на Дунайську низовину. — І тикали вказівним пальцем чомусь не на південь, а в небеса...

Говорячи про Дунай, верховинці на мить осяюва-

лись блаженною і якоюсь страшною посмішкою, наче мова йшла про рай, у якому дуже гарно і солодко, але невідомо, чи буде дорога назад. Вийшовши за село — останнє у передгір'ї, верховинці ставали на коліна перед величезним дубовим хрестом і молилися. Підвівши очі до гір, невідомо кому посиляли молитви — розіп'ятому Ісусу чи Верховині, яка жахно палахкотіла синьо-прозорим полум'ям на далекому північному овиді. Отак і чипіли навколішки майже до самого заходу сонця, а коли його чоло торкалося обрію, знімалися востаннє, кидали хрести на далекі гори і, вже не спішаючи, йшли долиною туди, де опускалося світило. Через якийсь час людей поглинав західний небокрай, але тіні їхні ще довго гойдалися безладними юрбами на тлі кривавих небес».

Було за північ, навколо темрява, а тут Миколайчук читав таким відчайдушним голосом, що мене почало лихоманити... Тим більше дивно, адже Йван читав уривок із моєї повісті «Коли заговорить каміння».

— Митре, скажи мені, хто це тобі надиктував, — запитав Миколайчук.

— Як, хто надиктував, — образився я, — це ж мій твір, я його написав...

— Господи, яка ти дитина, Митре. Я не питаю, хто написав. Я звідую, хто надиктував.

Я стенив плечима... Тоді по довгій паузі Миколайчук утаємниченим голосом сказав:

— Це надиктував тобі Всевишній, а ти просто записав. І взагалі зятя: це голос, через який Господь спілкується з народом...

Наступного ж дня, нікому нічого достоту не пояснюючи, Іван зник з Ужгорода. Чергова готелю повідомила: вранці Миколайчук здав свій номер, спаккував валізи і дався в аеропорт. З окремих чуток вдалося з'ясувати: у фільмі «Жменяки» Миколайчук на довгий час випав з «обозу», а в той час якась кіностудія запропонувала йому термінову роль. Іван, перебуваючи тоді у матеріальній скруті, махнув рукою і гайнув аж у Молдавію, де проходили зйомки.

Минали тижні... Від Миколайчука — жодної звістки. Щоправда, за той час отримав листа від Євгена Тодоровича Карпюка з Чернівців — тестя Івана. Пам'ятаю, лист мене вельми схвилював і в той нелегкий час підтримав морально. «Вельмишановний Дмитре Михайловичу, — писав милий і простий чоловік. — Щиросердечно вдячний Вам за за присланий мені дарунок. Будучи в Києві, мав нагоду в доньки прочитати Ваш твір «А земля таки крутиться». Дуже вподобав мову, глибоку ліричність її чудових героїв, мальовничість природи, серед якої буваю і я нерідко. Поділився з Марусею, і, видно, вона донесла мої враження до Вас, шановний авторе. Бо коли я повернувся з Карпат нашої області, застав на столі дома дві книжки з Вашим автографом, що мене приємно схвилювало, і разом з тим з'явилося бажання зустрітись з Вами. Адже Буковина і Закарпаття споконвіку рідні і недалекі, тож будьмо і ми з Вами близькими.

Я був би дуже радий бачити Вас у Чернівцях. Якщо Ви ще не були у нашому місті, то приїжджайте, не пошкодуєте. Про згоду на таке, напишіть і вкажіть дату. Я готовий зустріти Вас хоч завтра...

Назавжди Ваш, Євген Тодорович».

І бувають же дива: щойно я закінчив читати листа, як пролунав дзвінок.

— Дай, Боже, доброго дня, — пролунав у слухавці голос Миколайчука. — Я знову тут, в Ужгороді...

Наступного дня, зайшовши у номер до Миколайчука, я розгубився. Не відповівши на моє вітання, навіть не обернувшись, Миколайчук — босий, у простій домотканій закарпатській одежі — стояв на колінах перед іконою. Простягаючи молитовно руки, він, достоту як німий, вириваючи із себе кавалками глухі, уривчасті благання, просив у Богородиці заступництва. Обличчя його було одержимим, очі випромінювали страждання, біль і відчай...

Знічений, розгублений, я притулився в кутку біля шафи і мовчки спостерігав... і в цей час з вуст Миколайчука кристалево чистим дитячим голосом раптом залунала молитва:

«Отче наш, Ти, що єси на небесі,

Нехай святиться ім'я Твоє,

Нехай прийде царство Твоє,

Нехай буде воля Твоя...»

Миколайчук молився світанковим дитячим голосом, страдницькими очима дивився благаючи на Богородицю, і сльози одна за одною борознили його лице.

Як згодом з'ясувалося, Іван, не маючи до фільму «Жменяки» ніякого адміністративно-керівного відношення, а граючи всього в декількох епізодах роль німого Павла Жменяка, створював у режисерсько-постановочній групі певний дискомфорт. Він був у захваті від самого роману «Жменяки», герої були йому надто близькі і рідні. І маючи, звісно, уже величезний режисерський досвід, Миколайчук не міг не порадити, не підказати постановникам якісь свої творчі знахідки, інтерпретації літературного матеріалу. Ось і тепер його осяйнула ідея — вмонтувати у телесеріал незапланований епізод.

Он увечері у хату Жменяків збігаються зморені за день діти. Юлка Жменячка гримає на них, аби вечеряли і помили ноги. Попоївши, діти сідають на постіль, миють гуртом в дерев'яному кориті ноги і, змучені, звалюються на перину й притьмом засинають.

— А молитися, фрази погані, хто за вас буде?! — кричить Юлка. — Ану вставайте, лінюхи, — будить насильно дітей.

Ті щось бурчать, відмахуються від матері і знову мертвим сном...

За цим дійством із кутка спостерігає німий Жменяк Павло, тобто Іван Миколайчук. Жаліючи дітей, він встає, підходить до Юлки і починає їй, наче горлиця, вуркотіти й показувати на мигах: мовляв, лиші, Юлко, у спокої дітей, я за них помолюся. І тут же німий падає на коліна перед іконою й починає молитися замість дітей. І тут, за задумом

Миколайчука, німе вуркотіння Павла Жменяка неспогадано, плавно, повільно переходить у чисту дитячу молитву: в кадрі на колінах ворухить губами німий Жменяк, а за кадром ангельським дитячим голосом звучить «Отче наш...» Звісно, як і слід було очікувати, цей епізод, запропонований Миколайчуком, було відкинуто. Зізнатися, зінтерпретована «на бігу» Миколайчуком картинка-вставка мене глибоко вразила, і коли почув, що їй дали копанця, гадав, що Йван, мабуть, вельми зажуриться. Проте Іван сприйняв відмову з належним спокоєм...

— Телепні, хотів їм ліпше, а вони самі рубають сук, — тільки й мовив.

— І як ти можеш так спокійно на подібне дивитись. Невже ти ніколи не зриваєшся? — запитав я.

— Буває, — відповів Миколайчук, — ще й як зриваюсь. Але це моїм нервам не шкодить, бо я із першого дня народження гартований небом і залізом. Й почав неспішно оповідати...

«Я народився у багатодітній сім'ї на Буковині, у селі з дивним іменням Чорторії. Сталося так, що попросився у світ увечері за кількадеень до початку війни. Коли мамка почали скаржуватися на болі, мій батько хутко запряг коней і через ліси, нічні хащі помчав свою дружину до райцентрівської лікарні. Здав, як і годиться, породіллю в пологове. Далі впав на коліна перед лікарнею і пристрасно почав молитися і просити Всевишнього й усіх святих заступників, аби допомогли любій дружині... Відтак вийкнув на коней і повернувся додому. Дізнатися, як у моєї мами справи, батько приїхав знову на світанні 21 червня 1941 року. Щойно йому сповістили про моє народження, як небо наповнилося тривожним гулом, далі з'явилися німецькі літаки, почали бомбити райцентр. Пережахані люди з плачем кинулися врозтіч. Тут, на превелике щастя, знайшлася старенька санітарка, підбігла до розгубленого батька, схопила за сорочку й закричала:

— Чоловіче, іди швидко, забирай жінку, дитину і жени коней додому, бо доки ти лупиш очі, вони полетять з ангелами — хай тільки бомби влучать у лікарню.

Тут до батька вмить повернувся втрачений глузд. Доки запрягав коней, санітарка у сповитку принесла мене, а за нею, як куріпочка, придріботила й мамка.

Батько найперше схопив мене. Далі ніжно взяв на руки мою мамку і посадив на віз. За кілька хвилин ми вимчали із райцентру і далися до дому. Десять посеред дороги у небі знову вигулькнула брава ватага чинних бомбардувальників, яких супроводжували нахабні винищувачі. Вони, як задиристі псята пастухів, постійно скакали довкола череди тяжких бомбардувальників й не знали, чим позабавитися. І раптом один із винищувачів помітив на дорозі селянський віз... І тут знічев'я німецькому льотчику забавило трохи погратися. Притьмом одірвався од гурту й помчав над нами, поливаючи кулеметними чергами. Коні знялися у повітря і рвонули. Віжки вислизнули батькові з рук, й він звалився у віз пря-

мо на нас. Тим часом німецький мисливець розвернувся й знову промчав над нами, частуючи свинцем.

Як потім оповідали батьки, так продовжувалося з півгодини. Вони з мамкою, попрощавшись зі світом, лежали, прикриваючи своїми тілами мене, й тільки молили одне: аби свята Богородиця стала моєю матір'ю-заступницею й уберегла живим... І чудо сотворилося — ми всі zostалися живі...

Помовчавши, Миколайчук любив по-філософськи підвести сентенцію.

— Бачиш, із першого дня народження я вже був неугодний на цьому світі сатані. Я певен, це він, щез би під камінь, полював за мною на літаку... І ти не повіриш, зле те сатанинське виття літака кружляє наді мною і так само продовжує полювати, заганняє у глухі кути, у безвихідь, не даючи ані хвилини перепочинку. І коли б не свята Богородиця, яку попросили в ті страшні хвилини мої нянько й мамка стати моєю заступницею, просто й не відаю, чи не був би вже давно впольований намісниками сатани на землі...

За нашим задумом — а тепер вже можна сказати ілюзіями, наш фільм не мав мати аналогів у кінематографі. Хто пам'ятає, в середині семидесятих — на початку 80-х у світі великої популярності набула латиноамериканська белетристика, так звана проза міфічного реалізму. Як на мою думку, її найяскравіше презентували Хуліо Кортасар, Габріель Гарсія Маркес, Алеко Карпент'єр... Магія латиноамериканської літератури таїлась у тому, що вона зросла на незвичайно поетичному і в той же час загадковому індіанському фольклорі. Саме в ту пору, гадаю, не без впливу латиноамериканських митців в українській літературі теж з'явилося досить цікаве явище — і я би сказав навіть у європейському контексті — химерний роман. До речі, за одним із них — романом Василя Земляка «Лебедина зграя» — Іван Миколайчук, як я уже згадував, зрежисував і зіграв головну роль у шедеврі кіномистецтва «Вавилон ХХ». За художньою концепцією наш фільм, в основу якого мали лягти мої твори і, насамперед, «Прирічанські характери» та «Коли заговорить каміння», мав відрізнятися від усіх попередніх. Пригадується найсуттєвіше: головна героїня фільму — гора на ім'я Меланія (прототип моєї дорогої Ловачки), схожа на загадкового «карпатського сфінкса». Щоранку, як тільки сходить сонце, на горі відчиняються тисячі вікон, в кожному кує зозуля, а відтак птахи летять шукати людям щастя і пророкувати довгі літа. А далі, через тисячі вікон, із доброї душі гори Меланії виходять на світ герої картини. Чому саме через вікна? А тому, що це одна з найпромисловіших рис національного характеру: нас вистачає завжди на все, а ось на двері, тобто на найголовніше, якраз бракує. Так і живемо століттями: ніби і в своїй хаті, ніби і з вікнами, але без дверей... А далі, за нашим задумом, починається дійство фільму — від часів царя Ірода і до часів сьогоднішніх Геростратів. Пригадується й те: ще за кілька років до перебудови, до нашої незалежності й нинішньої вак-

ханалії ми майже дев'яностовідсотково передбачили теперішню ситуацію.

До слова сказати, нещодавно в Ужгороді зустрілися з відомим бардом сучасної української поезії Василем Герасим'юком, який теж був залучений разом із Василем Портяком до роботи над сценарієм. Сиділи у літньому кафе, згадували Івана, як макітрили над назвою фільму, як сперечалися, горіли... І здавалося мені, що весь світ — зелений, літній, юний світ — покритий товстим шаром попелу і пахне, немилосердно й невідворітно пахне згарищами...

Проте біда ніколи не приходить зі світів далеких. Я був начуваний, що Іван хворіє, останнім часом ходив із паличкою — одні подекували, що Миколайчука мучать ревми, інші — Іван має простуджені легені, а в лікарню не хоче. Дійсно, він вперто до цілителів не звертався. І я якось став свідком трагічної картини.

...Акторсько-постановча група того дня виїхала на зйомки «Жменяків» в одне із сіл Перечинщини. Іван в тому епізоді «задіяний» не був. Щасливі, натхненні ми залишилися в Миколайчуковому номері опрацьовувати деталі нашого майбутнього «кіно». Спершу до нас приклеївся Лесь Сердюк, ніючи, яку йому роль відведено...

— Лесю, іди спати! — пробасив Миколайчук. — І той герой, який тобі присниться, буде твій.

— Але ж я ніколи не бачу снів, мені ніколи нічого не сниться, — розпачливо мовив Сердюк.

— Лесю, іди спи! — знову сердито велить Миколайчук. — Даю тобі слово, якщо не зайдеш в корчму й не причастишся, тобі неодмінно присниться геніальна роль.

Тільки-но ми взялися за komponування окремих епізодів, як Миколайчук глибоко застогнав і притомом піднявся із-за столу... І сталася страшна метаморфоза: щойно весело лукавий Іван вочевидячки ставав паранормальним приви́дом. Очі почали западати й вкриватись кам'яним холодом, вуста спершу посиніли, відтак фіолетово зібгалися, обличчя посіріло. І тут вмить Миколайчука переломило. Схопившись за груди, він дотягся до ліжка, зібгався в дитячий кулачок й знову тяжко застогнав.

Ошелешений несподіванкою, я оціпенів.

— Йване, що сталося, що з тобою?! — запитав перелякано.

— Болить, Митре, болить, брате мій! — з віддихами мовив Іван.

— Я зараз... Я покличу «швидку», — мною лихоманило.

— Не смій!.. Категорично забороняю!.. — стогнав Миколайчук.

Безпорадний, натканий, тремтячими руками налив йому води. Миколайчук заперечливо похитав головою.

— Йване, що в тебе болить, скажи, чим допомогти...

— Усе, Митре: небо болить, сонце болить, кожна волосинка болить, — шептав Миколайчук. — У цьому світі для мене немає нічого, окрім болю... Весь світ для мене — це велика рана і страшний біль...

Йому було важко говорити, кожне слово, здавалося, кровоточило, і я намагався далі не розпитувати. Підійшов просто до ліжка, сів біля цього згустка всесвітнього болю, взяв за руку й почав гладити по голові.

«Боже великий, милосердний Боже, поможи йому, — молив у думках я. — Поможи, а ні — дай і мені частину його болю, я прийму його... я терпітиму».

Може Господь і справді змилювався, зглянувся, але Миколайчук, ще трохи покорчившись, заплющив очі і, тяжко віддихуючи, помалу заспокоївся і заснув. Власне, складалося враження, що Іван і не спав, а якось миттєво зірвався з урвища цього жорстокого болючого світу і полетів у безодню тиші, спокою і блаженства...

Проспав він години з півтори. А потім широко розплющив очі. Виглядав вимученим, вистражданим. Глибоко ностальгічними, прекрасними, ні на кого у світі не схожими, очима довго дивився у стелю, мовчав, а відтак запитав:

— Митре. Дорогий Митрику... чому, чому я знову повернувся сюди? Кожен відліт туди — се блаженство! Але я не розумію, я не можу збагнути ніяк, чому, за які гріхи я знову повертаюся сюди...

Поголившись, він одягнувся, і ми вийшли на Слов'янську набережну, що біля готелю «Ужгород». Зійшли із асфальтівки і всілися просто на березі, побіля самої річки... Не можу чомусь і досі збагнути, але той день у моїй пам'яті зостався ніби фантазмагоричні фрагменти із картини Сальвадора Далі.

В небі летів і надсадно ревів уламок літака.

Вода в ріці мала неприродно біле обличчя й дихала бузково-рожевим туманом.

Над плесом, у якому юрмилися рибалки з непомірно довгими вудичами, постійно кружляло крило сивого птаха й безугавно кигикало...

Обабіч берегів ріки, попід руки з людьми, чинно прогулювалися дерева і про щось тихо, утаємничено говорили.

І тут Миколайчук розповів мені сон, вірніше, про той світ, у який він час від часу літає. «Коли я ще хлопчиком навчався, — казав він, — у школі, у нас був прекрасний яблуневий сад. І доглядав його старезний дід. Він був високий, сивий, довговолосий — класичний гуцул. І кохав ті яблуні, наче рідних дітей! І ось восени, коли ми приходили до школи, дід-садівник щоранку збирав у цифровані дерев'яні таці росяних яблук, розкладав їх при вході в школу і роздавав дітям. І хоч дід ніколи не забороняв нам зірвати яблуко самотужки, ніхто із школярів не наважувався полізти без дозволу діда на дерево, аби, не приведи Господи, не понівечити його. Діти брали плоди тільки ті, які дарував сам наш Великий садівник. Потім дід помер, сад, звичайно, зачах... І ось тепер, коли засинаю, я постійно хочу в той сад — осінній, золотий сад мого дитинства. І бачу при вході, під щедро облагородженою яблунею, діда з таями росяних стиглих яблук. Іду біля нього, старий гуцул вибирає для мене найкращий плід і мовчки подає мені. А я такий розгублений: хочу подя-

кувати, поговорити, але усвідомлюю, що дід-садівник уже давно помер. І про що з ним говорити? А мені, знаєш, Митре, так кортить із старим побесідувати! І знаєш про що? Запитати старого гуцула тільки одне: «Діду, но та як там, на тому світі, живеться?» Проте мені незручно, мені соромно про це питати. Я просто беру яблуко як є, обмите ро-сою, несу на долоні перед собою. За довгі роки кортіло спробувати на смак ті плоди, які дід дарував з тамтого світу, але ніяк не наважувався. Але тепер, коли мене карає біль і я на кілька хвилин впадаю у сон, — одразу потрапляю у сад діда-садівника. Він, так же мовчки, як і колись, дає мені яблуко. І я одразу починаю його пробувати - і в ту мить біль миттєво зникає... і я вже не хочу повертатися із того світу, я хочу лишитися з дідом-гуцулом, я хочу з ним леліяти яблуні, кохати плоди і дарувати їх страждущим... Але минає сон, і я знову тут — у пеклі страждання і болю...»

Іван замовк.

...Знову високо у небі летів і надсадно завивав літак.

Знову печально світилося біле обличчя води у ріці і над плесом ширяло й кигикало сиве крило птаха...

— До речі, сон про сад я розповів письменникові Романові Іваничуку. Він обіцяв конче новелу написати.

— Господи праведний, а я за вами обчував уже увесь Ужгород! — почувся густий бас над головами.

На хіднику, вверху, стояв Лесь Сердюк.

— А що за горе-біда, дорогий Лесику? — по-батьківськи ніжно запитав Миколайчук.

Сердюк, путаючись у траві, спустився схилом і навшпиньки підійшов до нас. Тут склав молитовно руки і врочисто мовив.

— Хлопці, ви не повірите, але мені приснився сон. Гострі половецькі очі Сердюка налилися ніжністю.

— І що ж то за пророчий сон тобі, Лесику, приснився? — запитав Миколайчук достоту голосом сільського філософа Фабіяна.

— Якщо не вірите, можу святу землю з'їсти. — Сердюк набрав повні жмені річкового намулу. — Мені приснився Штефан Царь.

— О, то дуже мудро, то є вельми файно, — грав і далі філософа Фабіяна Миколайчук.

— Браття мої, я ніс, як і Штефан Царь, у мішку камінь із живими людськими очима. Я ніс той камінь на плечах через усю Верховину аж на Дунай. Господи, то було так страшно! Я молився біля кожного хреста, і майже на колінах проніс той живий камінь на Дунай!

Миколайчук враз посерйознів, задумався, а потім сказав:

— Ну то що вдіємо: раз так — ти чесно вистраждав свою роль: Штефан буде твій!

— О, слава тобі! — стиснув кулаки Сердюк.

— До речі, викинь ту грязюку і з рук: то є не свята земля, а річковий намул, а в ньому багато лайна. Ти грозився більш ніколи не бути поси́льним... Але раз так уже сталося — то, може, побіжиш таки за

пляшечкою... Подія ж яка історична — тобі такий сон приснився — мовив лукавим голосом Фабіяна Іван Миколайчук.

... Миколайчук не вмирав. Він згасав, як печальне осіннє сонце за вечірнім пругом.

Він одцвітав, як квітучо-болючий терен у весняних вибалках.

Іван стихав, як літній вітер у гірських ущелинах.

Миколайчук якось зникав непомітно, як джерельна вода у засушливу погоду...

Я з болем помічав: з кожним днем Івана стає у цьому світі все менше і менше... І коли ми прощалися востаннє, я обняв його і підняв на руки. Враження склалося моторошне. В моїх руках вже не було фізичного тіла: була тільки душа — велика, вимучена, болюча і страдницька душа.

...Босий, у домотканих штанах, простій полотняній сорочці і пишному солом'яному капелюсі, що сяючим німбом світиться довкола голови, сидить за довгим столом на лавиці у божому саду Миколайчук.

Золоті хмаринки бджіл любовно кружляють над ним. І собі чомусь думаю у сні, що Іван, певне, тут за святого пасічника райської пасіки. Біля нас час од часу пливуть у повітрі по-осінньому печальні човни із такими ж осінньо задуманими людьми.

Навколо нас продовжують свої молитви блакитні юрби святих дерев — прочан.

Навпроти столу знімається величезна клумба пишних фіолетових квітів, схожих на голови соняхів. В них я раптом упізнаю обриси дорогих мені і призабутих облич, що давно відійшли у світ Вічної тиші. Тихо, неквапно несуть свої хвилі до трояндововрочистих обріїв густі небесні трави... І над усім цим неозор'ям, безмежжям, велетенськими просторами, непідвладними нашому осмисленню й усвідомленню, летіє з незбагнених вершин тихе й умиротворююче сяйво. Я відчуваю, що це не просто світло, це живе сяйво Великого духу, яке струменить від невідомої, але вічної й безсмертної істоти.

А моя голова на Івановому плечі... і невпинно котяться сльози.

— Пам'ятаєш, Йване, ти розповідав мені про сад, діда-гуцула і яблука, — шепочу я. — І коли тобі там, на грішній землі, було невимовно боляче, ти переносився у той яблуневий світ, дід давав тобі стиглий плід — он стільки їх у тебе на столі — подай мені один-однісінький, який би полегшив мої муки і врятував від самотності.

Миколайчук гладить мене по голові, очі його смутніють, обличчя аскетично видовжується. Я бачу, що Йванові боляче, він хотів би мені, він дуже волів би мені допомогти, але заперечливо хитає головою.

— У мене, Митре, немає такого плоду, — мовить з гіркотою. — Всякий біль можна вгамувати, у всьому можу тобі допомогти, але тут — прости мені, брате, я безсилий... Бо це не хвороба. Самотність, самотність і страждання — це доля, це страшна доля кожного митця...